

Andreas Olsson

**"Inte bara undersåte, utan också borgare:
De skånska stadsinvånarnas identitetsbruk 1658-1685"**

ur

Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard (red.)
Öresundsgränser: Rörelser, möten och visioner i tid och rum
(2007)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 14, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering 2021 för forsknings-, utbildnings-
och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126.c172>

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically 2021 for research, educational and
library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126.c172>

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovspersoner; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

INTE BARA UNDERSÅTE, UTAN OCKSÅ BORGARE

DE SKÅNSKA STADSINVÅNARNAS
IDENTITETSBRUK 1658–1685

Andreas Olsson

Skåne blir svenskt?

År 1658 övergick Skåne i svenska händer. Det är troligt att livet för den skånska befolkningen till en början fortsatte som vanligt. Kyrkoskicket och rättskipningen var fortfarande desamma som tidigare och man talade och skrev på danska. De riktigt stora förändringarna skedde inte förrän på 1680-talet då svenskt kyrkoskick och svensk rättskipning infördes. Man kan undra hur denna övergångsperiod uppfattades av den skånska befolkningen.

Den danske historikern Knud Fabricius såg övergången i nationella termer. Trots detta konstaterade han att »[d]et er i national Henseende ikke noget meget tilltalende Billede, man faar af de skaanske Stæder; der var hverken Tale om nogen stærk dansk eller svensk Følelse«. ¹ Fabricius synes ha blivit förvånad att den skånska befolkningen inte kände sig mer dansk och att den inte gjorde mer motstånd. För honom var det självklart att skåningarnas kultur var dansk och förband dem med det danska. Det enda som enligt Fabricius stod att finna var ett svenskhat som inte var särskilt utbrett. ²

Fabricius' slutsatser väcker frågan om vad den skånska befolkningen hade en känsla för, om det nu inte var det danska eller det svenska? Vilka värderingar blir därmed centrala och vad har ansetts betydelsefullt i olika situationer? Denna artikel handlar om de skånska stadsinvånarnas an-

1. Knud Fabricius, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*, band II, København 1972 (1906), s. 191.

2. Fabricius, band II, s. 7–9. Se även band IV, 1972 (1958), s. 62 och 178.

vändning av olika identiteter och föreställningar då de skrev till generalguvernören över Skåne.

I detta sammanhang är det nödvändigt att vända blicken från nationalismen och se på vad som kan ha varit viktigare för stadsbefolkningen. Eva Österberg har i sin mentalitetshistoriska forskning pekat på hustavlans betydelse för den hierarkiska uppdelningen inom familjen och mellan de olika stånden (vilka dock inte ska förväxlas med de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder). Hustavlan var en ideologi som indelade samhället i tre stånd. Det *lärande ståndet* hade som uppgift att förkunna den rätta läran för åhörarna som skulle lyssna och beakta vad som sades. Den styrande funktionen i samhället innehades av *väreståndet*. Undersåtarna skulle i sin tur lyda de styrande. *Näreståndet*, som i praktiken innefattade majoriteten av befolkningen, skulle producera de livsmedel och de saker som behövdes i samhället. I familjen var det husfadern som bestämde och de andra familjemedlemmarna och tjänstefolket skulle lyda honom. Man kan alltså se att det var ett auktoritärt system som gällde både inom familjen och mellan de tre stånden. Hustavlan var en del av den lutherska ortodoxin och den spreds då den publicerades i psalmböcker och Luthers lilla katekes.³

Denna patriarkala ordning kan ställas mot kommunalismen. Kommunalismen kan ses som den vanliga befolkningens eget sätt att lösa konflikter genom förhandling och en tro på det »allmänna goda«. Det var ett system som utvecklats parallellt med överhetens feodala maktstrukturer och som blev böndernas sätt att hävda sin rätt mot överheten. Det fanns alltså dels en hierarki och dels en uppfattning om det allmänna bästa.⁴ Österberg talar främst om bönderna men Eberhart Isenmann ser också det allmänna bästa och stadens nöddorft som viktiga värden i de

3. Eva Österberg, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500–1600-talens Sverige«, *Scandia* 1992:1, s. 81–102. Se även *Sveriges historia 1521–1809. Stormaktsdröm och småstatsrealitet*, red. Göran Behre, Lars-Olof Larsson & Eva Österberg, Stockholm 2001, s. 148f.

4. Österberg, »Folklig mentalitet och statlig makt«. Peter Aronsson menar att dessa ståndskategorier i och för sig var levande men att de i huvudsak var uttryck för en överhetsutopi och inte för en folklig mentalitet. Se Peter Aronsson, »Hustavlans värld – folklig mentalitet eller överhetsutopi?«, *Västsvensk fromhet. Jämförande studier av västsvensk religiositet under fyra seklar*, red. Christer Ahlberger & Göran Malmstedt, Göteborg 1993, s. 11–36. Österberg anser att hustavlan sannolikt nått en sådan spridning att man ansåg att dessa ståndskategorier var riktiga. Jag håller det för troligt att hustavlans treståndslära var så pass spridd och ansågs så pass legitim att den kunde fungera som en reglering av relationen mellan undersåtar och överhet.

senmedeltida och tidigmoderna europeiska städerna – alltså en kollektiv omsorg om staden som angick alla invånare. Å andra sidan fanns också ett hierarkiskt system i staden då hantverkarna kunde distansera sig från dem som saknade burskap genom att de tillhörde ett skrå och var fria hantverkare och därmed ekonomiskt autonoma. Isenmann ser freden som ett grundläggande värde som garanterades av andra värden medan Österberg tillsammans med Hugues Neveux, i en senare studie om de europeiska böndernas normer och värderingar, ser rättvisa som ett universellt värde. Andra värden kan knytas till denna rättvisa, såsom traditionalism, ära och frihet. Beträffande rättvisan handlade det för böndernas del inte nödvändigtvis om att peka på en speciell lag utan att det fanns »a norm that supported their claim, a tradition about what was fair and reasonable«. Bönderna accepterade att de hade en överhet som krävde något men det fanns alltså en gräns för vad som ansågs rätt och rimligt.⁵

Dessa värden och normer menar jag är intressanta då de belyser något annat än etniska och nationella identiteter. Harald Gustafsson har också framhållit andra värden som tangerar det ovan nämnda. I den politiska argumentationen under Kalmarunionens upplösningsskede hade den kristna tron, traditionen samt lag och rätt stor eller större betydelse än argument som var knutna till folk och riken.⁶ Karl Bergman har framhållit trohet och duglighet som viktiga värden i Blekinge då befolkningen mötte den skånska kommissionen 1669–1670. Även om det fanns de som ville nationalisera vardagskonflikterna fick inte detta någon större betydelse, anser Bergman. Han ser också det lutherskt kristna som en gemensam föreställning för såväl undersåtar (i synnerhet bönderna) som överhet, vilket möjliggjorde samtalet dem emellan.⁷

En del forskare har valt att hålla fast vid begreppet nationalism även då man talar om perioden 1500–1700.⁸ Man anser dock allmänt att den

5. Eberhart Isenmann, »Norms and values in the European city 1300–1800«, *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Oxford 1997, s. 185–215, och Hugues Neveux & Eva Österberg, »Norms and values of the peasantry in the period of state formation. A comparative interpretation«, *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Oxford 1997, s. 155–184.

6. Harald Gustafsson, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Stockholm 2000, s. 276–335.

7. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–1670*, Lund 2002, s. 130, 345–372.

8. Se t.ex. Patrik Hall, *The Social Construction of Nationalism. Sweden as an Example*, Lund

tidiga så kallade nationalismen skiljer sig från den moderna. Harald Gustafsson har, med inspiration från Susan Reynolds, valt att tala om patriotism och senare riksidentitet för att visa på att det föreligger en skillnad. Han menar att riksidentiteten utgjordes av föreställningen om att ett folk med en gemensam lag bodde i ett rike som styrdes av en kung. Någon distinkt skillnad mellan folk och rike fanns inte i föreställningsvärlden och folket kan definieras som en »ethnie»⁹ i Anthony D. Smiths mening. Denna förnationella identitet var i varje fall spridd i samhällets övre skikt men Gustafsson är mer försiktig med att säga om även den breda befolkningen ansåg sig vara dansk, norsk eller svensk i etnisk bemärkelse.¹⁰

Jens Lerbom har använt sig av riksidentitetsbegreppet men förändrat definitionen och menar att riksidentiteten inte förutsätter en folklig gemenskap utan endast lojalitet gentemot ett kungahus och en känsla av tillhörighet till ett rike. Även han använder sig av Smiths begrepp och menar att gotlänningarna kunde betraktas som en gutnisk *ethnie* som efter övergången till Sverige artikulerade en dansk riksidentitet.¹¹ Folket och riket knyts alltså inte lika starkt till varandra.

Att kristendomen hade stor betydelse i befolkningens föreställningsvärld är de flesta forskare överens om, så även Jonas Nordin, men med viss försiktighet menar han att det nationella budskapet som spreds till befolkningen i krigspropagandan under 1600- och 1700-talen hade lika stor möjlighet att utmynna i en faktisk identitetsuppfattning som den religiösa retoriken. Han framhåller också skillnaden mellan propagandan som riktades till dem som var bosatta inom riket och dem som var bo-

1998, och Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Eslöv 2000.

9. *Ethnie* är ett begrepp som använts av Anthony D. Smith för att beteckna en typ av etniska grupper med potential att utvecklas till nationer. Han betonar myter, symboler och historiens betydelse för den etniska gemenskapen och ser framförandet av detta budskap som något som låg eliten varmt om hjärtat. Därmed ger han, som jag ser det, inte den enskilda människan i samhällets nedre skikt något större utrymme. Se Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986, s. 21–68.

10. Gustafsson, *Gamla riken, nya stater*, s. 276–335, samt Harald Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr.V. Johansen, Ebeltoft 2003, s. 56f.

11. Jens Lerbom, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Lund 2003, s. 183–185, 222–224.

satta i provinserna, då de senare endast motiverades genom statslojalistisk och inte nationalistisk retorik. Nordin betonar kontinuiteten mellan de etniska föreställningarna och nationalismen starkare och väljer också att tala om nationalism.¹²

Vad som står klart utifrån denna korta och knappast fullständiga forskningsöversikt, är att man svårigen kan tala om en nationalism i modern bemärkelse. Istället har lojalitet, traditionen, lag och rätt, samt det kristna framhållits som viktiga värden. Såväl Bergman och Gustafsson som Lerbom betonar skillnaden mellan nationalism och tidigare kollektiva identiteter grundade på etniska föreställningar medan Nordin mer betonar kontinuiteten. Vid sidan av detta finns den mentalitetshistoriska forskningen som här representeras av Isenmann, Neveux och Österberg. Utifrån denna synes två parallella system ha varit verksamma och betydelsefulla för såväl borgare som bönder. Det fanns dels ett hierarkiskt system och dels en tro på det allmänna bästa i någon form. Detta påverkade befolkningens föreställningsvärld och agerande.

Stadsbefolkningen är intressant eftersom städerna var separata, klart avgränsade områden med egna privilegier och lagar, vilket särskilde dess invånare från landsbygdens befolkning. Harald Gustafsson har i sin artikel i denna volym koncentrerat sig på landsortsbefolkningen, och jag har alltså använt mig av motsvarande källmaterial för stadsbefolkningen. Den skånska stadsbefolkningen har tidigare inte varit föremål för en undersökning som koncentrerat sig på föreställningar och identiteter och det är detta som denna artikel bidrar med. Utgångspunkten är alltså den tidigare forskningen som presenterats ovan. Mot denna ställs ett källmaterial, producerat av stadsbefolkningen, som tillkommit i en tid då Skåne överlämnades till den svenska kronan.

Undersökningen består av tre delar. Den första delen behandlar förhållandet mellan överhet och undersåte, den andra behandlar föreställningar knutna till riket/kronan samt folket och den avslutande delen handlar om staden som en identitetsskapande enhet. Syftet är att detta

12. Nordin, s. 24–33, 175–181, 432f. Mot detta har Hanne Sanders vänt sig då hon tvärtom menar att det lutherskt kristna har haft en större betydelse och att den nationalism som förekom under tidigmodern tid var något kvalitativt annorlunda. Se Hanne Sanders, »Religiöst eller nationalt verdensbillede? Skåne efter overgangen til Sverige i 1658«, *Mellem Gud og djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500–1800*, red. Hanne Sanders, København 2001, s. 231–237.

ska ge en bild av stadsinvånarnas användning av identiteter då de kommunicerade med överheten.

Identitet eller identitetsbruk?

Frågan är dock vilken betydelse dessa identiteter och föreställningar hade och hur djupt de var rotade. Man kan fråga sig hur långt man kan tränga in i huvudet på en människa som varit död i cirka 250 år.

En studie som jag finner intressant i detta sammanhang och som visat sig användbar då man talar om identiteter är Peter Sahlins' undersökning av identiteter och gränser i Pyrenéerna. I denna pekar han på att olika identiteter användes vid olika tillfällen. Man kunde i vissa sammanhang identifiera sig med den egna byn, i andra med regionen eller med »nationen«. Identiteten är för Sahlins en »motidentitet« genom att man i utpekandet av främlingen som något annorlunda också definierade sig själv. Såväl nationell som etnisk och social identitet är avhängig den subjektiva upplevelsen av skillnad mellan »oss« och »dem«. Sahlins tillskriver den vanliga befolkningen ett visst handlingsutrymme då han menar att den nationella identiteten i början kunde användas instrumentellt i lokala konflikter för att sedan successivt ta större plats än de lokala/regionala identiteterna under 1700- och 1800-talen.¹³ Befolkningen hade alltså ett eget inflytande över den »nationella«, kollektiva identiteten och det är inte endast något som centralmakten för ut till befolkningen.

Vem man ställs inför och vilken relation man anser sig ha till denna person är, som jag ser det, av betydelse för hur man uttrycker sig, och därmed påverkas ens uppfattning om vem man utger sig för att vara. Det blir då uppenbart (som också framgått i forskningspresentationen) att man inte kan tala om endast en identitet utan flera. I olika sammanhang identifierar man sig med olika saker, man träder kanske rent av in i olika roller. Jag menar att det man uttrycker kan karaktäriseras som ett bruk, som är beroende av vem man kommunicerar med eller ställs inför. Klas-Göran Karlsson har talat om historiebruk och jag menar att det är mer träffande att tala om ett identitetsbruk då vi talar om identiteter. Vad folk innerst inne kände eller tyckte, eller »verkligen« var i en essentiell me-

13. Peter Sahlins, *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*, Berkeley 1991 (1989), s. 267–276.

ning, blir därmed inte det centrala utan vad de utgav sig för att vara i relation till andra. Det är således det som har ansetts vara funktionellt och socialt acceptabelt i olika situationer som undersökningen behandlar.¹⁴

För att komma åt detta identitetsbruk har en närläsning av de 40 suppliker från stadsinvånarna som finns från perioden varit nödvändig. Hur man uttrycker sig förväntas alltså spegla den bild man vill ge av sig själv i relation till andra. Relationen till överheten och till andra grupper har varit betydelsefull.

Supplikerna och deras roll

Det källmaterial som jag har valt att använda mig av är suppliker eller böneskrifter ur det skånska generalguvernementskansliets arkiv mellan 1658 och 1685. De är avsända från det lägre borgerskapet i de skånska städerna antingen kollektivt eller enskilt till generalguvernören/landshövdingen i Skåne. De behandlar i huvudsak ekonomi och försörjning samt privilegier, rättigheter och lagföring. Befolkningen har alltså ansett att generalguvernören kunde hjälpa till i dessa sammanhang. De har sökt stöd, inte bara då konflikten gällde den svenska kronans representanter, utan även då konflikter uppstått mellan stadsinvånarna. Av supplikerna är 35 författade på svenska/danska och 5 på tyska. Ofta är det svårt att avgöra huruvida det är en nedflyttad »svensk« eller en infödd »dansk«/»skåning« som skickat suppliken, då en skrivare kan ha förekommit. Jag ser inte detta som ett problem eftersom jag antar att etniska och nationella föreställningar inte haft den betydelse som de har idag. Jag avser istället att diskutera de fall där etnisk tillhörighet respektive rikstillhörighet används för att se om det hade någon större betydelse.

Supplikskrivandet kan ses som ett legalt sätt för undersåten att klaga eller anhålla om något. Det var utbrett över hela Europa från senmedeltiden till 1800-talet vilket gör det befogat att tala om ett supplikväsen. Den danske historikern Michael Bregnsbo menar att det också kan ses som ett sätt för centralmakten att manifestera sig i lokalsamhället och successivt ta ett starkare grepp.¹⁵ Kommissionerna som skickades ut av centralmakten

14. Harald Gustafsson för ett liknande resonemang i denna antologi och har inspirerat mig genom de diskussioner vi har haft om identiteternas roll; för detta är jag tacksam.

15. Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-*

kunde ha olika funktioner. De kunde fungera som en kommunikationskanal och ett system där bönderna kunde kommunicera med överheten men de kunde även användas för att skapa legitimitet för centralmakten eller utöva kontroll och sprida information.¹⁶ Supplikväsendet kan väl inte sägas ha alla dessa funktioner, men i landshövdinginstruktionen från 1635 kan man följa de bestämmelser som fanns angående supplikväsendet i Sverige och därmed också få en inblick i hur man uppfattade detta system och vilken betydelse det kan ha haft. I instruktionen står det att landshövdingen varje morgon skulle ta emot personer som hade något att klaga över, och alla skriftliga suppliker skulle läsas upp och diarieföras av en handskrivare som sedan också införde beslut i frågan från berörd myndighet. Supplikerna (originalen) skulle bindas till en bok.¹⁷ För det skånska generalguvernörskansliets del har man endast sparat originalen och vikit ett papper (supplikextrakt) runt dem som inkom under en dag, för att sedan sammanfatta innehållet i supplikerna och vilket beslut som togs eller om det skickades vidare till berörd instans.¹⁸ Jag menar att instruktionen visar på att man ville vara tillgänglig och noggrann även då det gällde den »vanliga« befolkningen. Centralmakten var mån om att få reda på vad folk tyckte, i synnerhet i »nyerövrade« områden där man inte hade en lika god överblick som i områden som legat under kronan sedan länge. Jag ser borgerskapets supplikskrivande som ett sätt att interagera med den nya överheten.

Däremot kan man inte med säkerhet säga om det är befolkningen själv som skrivit eller om det funnits en skrivare. Karl Bergman menar att borgarna i större utsträckning än bönderna skrivit själva då han bland annat iakttagit störst variation bland stilarna hos borgerskapet. Även i mitt material finns en relativt stor variation, men som Bergman noterar kan man se att det har funnits en mall för hur man skulle skriva då supplikerna följer ett visst system.¹⁹ Detta ser jag inte som endast en begränsning då jag menar att denna mall har tillkommit i ett sociokulturellt

norske envælde i 1700-tallet, København 1997, s. 25–37, 59–64, 222–224.

16. Bergman, s. 167–170.

17. Alf Erlandsson, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Lund 1967, s. 195f. Ett liknande system fanns i Danmark men här sparades inte originalsupplikerna. Se Bregnsbo, 1997, s. 59–64.

18. Erlandsson, s. 199–201.

19. Bergman, s. 283–298.

sammanhang. Mallen/systemet speglar därmed det som ansetts vara legitimt att uttrycka i mötet med överheten. I andra sammanhang såg det kanske annorlunda ut. Vad gäller den som skrivit menar jag att oavsett om det funnits en skrivare eller ej borde avsändaren ha varit införstådd med innebörden av det som skrivits. Avsändaren kan inte heller ha varit främmande för de värden som uttrycktes i dessa suppliker då de uppenbarligen betraktades som socialt accepterade och legitima. Min utgångspunkt är att de föreställningar som artikuleras i varje fall var accepterade av båda parterna.

Då jag antagit att den uppfattade relationen till den man ställs inför och/eller kommunicerar med påverkar den bild man ger av sig själv har jag valt att arbeta med följande frågor: *Hur påverkade den uppfattade relationen till överheten stadsinvånarnas identitetsbruk? Vilken betydelse hade föreställningar om tillhörighet till riken och folk i detta sammanhang? Går det att skönja ett identitetsbruk knutet till tillhörigheten till en stad eller ett kollektiv i staden och hur såg i så fall detta ut?*

Undersåtar och överhet

Under hela den undersökta perioden kan man se att det har funnits en typ av mall för hur man skulle uttrycka sig då man skrev till sin överhet. Det förekommer variationer men dessa faller inom ramen för denna mall som jag menar är klart urskiljbar. Även om denna mall kan sägas ha påverkat hur man uttryckte sig anser jag att den säger något om hur man uppfattade relationen mellan undersåtar och överhet. Den speglar den roll som undersåten respektive överheten förväntades ha.

Först av allt tituleras mottagaren av suppliken med tillbörlig respekt och det synes vara av vikt att inte glömma någon titel. Man kunde t.ex. skriva: »HöghWhällborne Herre, Hr Baron, feltmarschalck, och General Gouvernneur Nådige Herre«.²⁰ På tyska såg det ungefär likadant ut då man kunde skriva »Hoch Wohlgebohrner Herr Generall Gouvernor und Feldt Marshalck, Gnädigster Herr«.²¹

20. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3 13:1, LLA. Ibland förekommer även »högmæchtige patron« eller liknande. Se Måns Andersson Bagare 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA; Christopher Stephanus 1681, Sgka DIV c:3, LLA; Skarprättaren i Kristianstad, Christian Olsson, 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

21. Joachim Heideman 14/3 1681 och 27/3 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Daniel Stein 7/4

Vanligen fortsätter sedan suppliken med att supplikanten presenterar sig själv som »ieg fattige mand«²², »iagh fattige ringe borgere och invånare«²³, »Wi fattige Borgare och Wognmend«²⁴ etcetera. Även på tyska användes just ordet fattig (*arm*) då de kunde skriva »ich armer Man« och att de befann sig »in gröste armuth«.²⁵ Ordet fattig är ett intressant uttryck då det förekom även ute i Europa vid samma tid. Det kan givetvis tolkas som att avsändaren var just fattig, alltså i ekonomisk bemärkelse, men det kan också uttrycka en politisk maktlöshet då man så småningom började kombinera fattigdomen med »undersåte« istället för »man«.²⁶ Undersåtligheten kunde alltså uttryckas genom fattigdomen. Markerandet av undersåtlighet fortsatte sedan med att man skrev att man skickat suppliken »Vthi Största Vnderdånigheet«²⁷ eller att man i »dypeste udmiukhet«²⁸ förorsakades att andraga sitt ärende. I slutet av suppliken återkommer också denna undersåtliga ton.

Intressant är att i slutet av supplikerna uttrycks vanligen en önskan om att generalguvernören ska ta ett nådigt beslut i frågan. Skomakaren Måns Peterson skrev t.ex. att han önskade att »Eders Höga Excell:z wille i Nådhe dette mit Vnderdånigste angiwandhe optage, och förwenter Eett Nådigt Resolution. Medh förblifwandhe intill dödhestunden Eders Höga Excell:z Allerunderån-Odhmiukaste [sic] Tiänare Månss Peterson«.²⁹ På

1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

22. Rigert Graas 1668, Sgka DIV c:1, LLA. Se även Måns Petersson 19/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA. Det förekommer även att man inte använder sig av ordet fattig, se t.ex. Mäster Daniel, skarprättare i Malmö, 28/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

23. Bendix Petersson 16/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Hans Jacobsson de Rytter 28/8 1678, Sgka DIV c:2, LLA, där supplikanten kallar sig »iagh fattige borgare och skattedragare«.

24. Samtliga hästakare i Landskrona 8/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Samtliga färjemän i Helsingborg 8/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA.

25. Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Georg Johan Metius 14/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, där fattigdomsretoriken dock förekommer inne i brevet och inte som titel på avsändaren.

26. Se Bergman, s. 291–292. Han har också noterat att just fattigdomen eller ordet fattig var vanligt förekommande. I jämförelsen med Europa refererar han till undersökningar gjorda av Peter Blickle och Otto Ulbricht.

27. Sven Jenssen 11/7 1677, Sgka DIV c:2, LLA. Se även Måns Peterson 18/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA; Christian Olsson 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA; Anonym skarprättare daterad 17/1 1681, Sgka DIV c:6, LLA.

28. Samtliga hästakare i Landskrona 8/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Ibland användes båda uttrycken. Se t.ex. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. Eller också drog man ihop orden och skrev »Underdånödmuikeligen«, se Samtliga färjemän i Helsingborg 6/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA.

29. Måns Peterson 18/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA. Se även Hans Jabsson de Rytter 28/8 1678,

tyska kunde man skriva att man väntade sig »untertänigst einer gnädige resolution und verbleibe Ewre Hohe Excell:tz Untertänigste undh demütigste diener«. ³⁰ En variation på detta kunde vara att man skrev att »Sådan Eders Excell:tz Nådh Skal gudh dhen aldrahögste, rijkeligen belö-hna och iagh uthj mine bönnor til gudh aldrih förglömma«. ³¹ Att be för överheten framstår tydiligen inte som förmätet utan legitimt i detta sammanhang. Ytterligare en variation kunde vara att man skrev att man »forblifwer Näst Guds protection Eders Excell:ts Vnderdånigstex«. ³² Detta antyder att såväl undersåten som överheten hade en dömande makt över sig. Man förväntade sig en nådig resolution som i bästa fall utmynnade i Guds belöning för generalguvernörens del. Förvisso var stadsinvånarna just undersåtar som betalade skatt men överheten förväntades ta väl hand om sina »tjänare«. Detta får stöd av att man kunde påtala hur dåligt man hade det och att man var tvungen att försörja sin familj. ³³ Också det skånska kriget användes för att få överheten att förstå att man redan led tillräckligt. ³⁴ Det fanns en gräns som kan liknas vid Österbergs och Neveux' norm om vad som var rätt och rimligt.

Det kunde alltså gälla krig och elände och att man skulle kunna försörja sin familj men det finns även ett flertal exempel på att man hänvisade till lagar, rättigheter och traditionen. Färjemännen i Helsingborg klagade 1667 över att de inte fått betalt för att de seglade med posten över Sundet som Kunglig Majestäts och generalguvernörens disposition fast-

Sgka D IV c:2, LLA; Christopher Stefanus 31/3 1681, Sgka DIV c:3, LLA; Samtliga häståkare i Landskrona 8/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Skomakarämbetet i Kristianstad 6/8 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

30. Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Joachim Heidemam 27/3 1681, Sgka D IV c:3, LLA, och Handelsmännen i Landskrona Anton Cortemeijer och Johan Lange 13/11 1681, Sgka DIV c:6, LLA.

31. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. För fler exempel, se Kiersten, Burris Boldichs änka, 19/1 1678 Sgka DIV c:2, LLA; Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA; Elisabeth Rode 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Peter Röringh 10/4 1683, Sgka DIV c:6, LLA. För exempel på tyska, se t.ex. organisten Georg Johan Metios supplik från 1681 som behandlar en konflikt avseende hans tjänst i Helsingborg från 14/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

32. Anonym skarprättare 17/1 1681, Sgka DIV c:6, LLA. Se även en supplik från tobakskompaniet i Landskrona från 23/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

33. Se t.ex. Måns Andersson 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA; Sven Jenssen 11/7 1677, Sgka DIV c:2, LLA; Johannes Jochumsson 19/4 1681, Sgka D IV c:4, LLA, och Peter Röring 23/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

34. Se t.ex. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka D IV c:3, LLA, Bendix Petersson 16/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. För exempel på tyska, se t.ex. Otto Heinrich Prentzler 19/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

ställt. De hade inte heller fått lättnader då det gällde inkvartering eller skattenedsättning. Dessutom hade såväl postmästaren som dennes företrädare fått order om att utbetala ersättning men inte följt denna order.³⁵ Färjemännen hade alltså inte endast blivit utan ersättning, som de ansåg sig ha rätt till, utan de synes också mena att överheten tagit ut mer än den hade rätt till av dem, mer än vad som föll inom normen, eftersom man hänvisade till att inga andra lättnader heller hade skett.

Borgaren Jens skrev i sin supplik från 1685 att han gjort många försträckningar till kronan och bland annat levererat en last timmer i Malmö till »Cronones nödvändige bruuk«.³⁶ Därefter fick han en assignation på 388 daler och ville ha betalt då tullnären i Ystad inte gjort detta fastän det ålåg honom i tjänsten. Dessutom ville han få rekommendation till kammaren i Stockholm då han förlorat sin farkost på resan.³⁷ Han betonar alltså att han uppfyllt sin del av avtalet genom att göra många försträckningar och förväntade sig att överheten skulle uppfylla sin del och ersätta honom för detta. Här lyser tjänstvilligheten och troheten igenom men denna var inte förutsättningslös, det krävdes motprestationer från överhetens sida.

Som framgått ovan var man mån om att framställa sig som en god undersåte med vissa rättigheter. I vissa fall hänvisade man också till att Gud kunde intyga detta. Malmöborgaren Hans Jacobsson de Rytter använde Gud som vittne då han 1678 skrev till generalguvernören. Han hade kommit i konflikt med en handelsman i staden då han köpt smör och han skriver: »Gud wet iag är een ärlig [...] och trogen Undersåthe«.³⁸ Han förstärkte således argumentationen med försäkringen om att Gud kunde bevittna att han uppfyllt sin undersåtliga plikt.

Fram träder alltså bilden av en ömsesidig men ojämlik relation. I hier-

35. Samtliga färjemän i Helsingborg, 8/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA. Just beträffande gällande beslut och avtal och dess betydelse, se även Måns Andersson 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA, och Aage Lauritzen 17/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA. Supplikanterna har i dessa fall fått assignationer av överkommissarie Leijonsteen på att de ska få pengar men inte fått det. Man har alltså brutit överenskommelsen om utbetalning av kontanter. Vagnmännen i Landskrona hänvisar 12/4 1681 till en kunglig resolution av den 7 december 1668 då de vill att häståkarna i Helsingborg inte ska köra längre än till närmsta ort som det är bestämt, Sgka DIV c:3, LLA.

36. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

37. Ibid.

38. Kiersten, Burris Boldichs änka, 19/1 1678, Sgka DIV c:2, LLA. Se även Christian Olsson 21/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

arkins topp fanns Gud som kunde belöna överheten om den agerade nådigt och som kunde försäkra att undersåtarna var goda sådana. Undersåtarna skulle betala sin skatt och vara trogna och de kunde också med böner försöka påverka. Det ifrågasattes aldrig att man hade en överhet och att detta var riktigt, om det var önskvärt är en annan sak. Man trädde in i sin undersåtliga roll och använde ett undersåtligt identitetsbruk då man kommunicerade med överheten. Man skulle kanske kunna säga att det rentav underlättade eller var en förutsättning för kommunikationen, som Bergman menar, då det var välkända roller från den lutherska ortodoxins världsbild för både undersåtar och överhet.³⁹

Fäderneslandet, riket och kronan

Det undersåtliga identitetsbruket har visat sig vara framträdande i materialet, men frågan är vilken roll etniska föreställningar och föreställningar om riket hade i förhållande till detta undersåtliga identitetsbruk. Hur man använder ord som dansk och svensk och hur man relaterar till rikena Sverige och Danmark förväntas alltså säga något om hur man uppfattade sig själv.

Fäderneslandet nämns endast en gång i materialet och då av en »Cro-
nones Båtzman« vid namn Jöns Håkansson »Göingh«. Han skrev att han inte fått betalt av staden Lund som han skulle trots att han tjänat tro-
skyldigt och plikttroget under kriget. Därför ville han få sin betalning så att han även i fortsättningen kunde tjäna kungen och fäderneslandet.⁴⁰ Uppenbarligen är det kungen och därmed också kronan som han ville försvara. Det är alltså lojalitet som uttrycks. Att även fäderneslandet, *patria*, ingår i sammanhanget är intressant. Kanske beror det på att han just tillhör krigsmakten och därför uttryckte sig så, han hade ju stridit i den svenska flottan, eller också försökte han på ett mer instrumentellt sätt förstärka sin argumentation. Det är hur som helst inte representativt för majoriteten av befolkningen.

Då stadsbefolkningen sätter sig själv i relation till »Sverige« talar de i

39. Se Bergman, s. 315–317. Bergman ser dock detta främst som kännetecknande för bönderna i Blekinge; i mitt fall handlar det i huvudsak om det lägre borgerskapet. Här ligger alltså en skillnad.

40. Jöns Håkansson 28/4 1681, Sgka D IV c:4, LLA.

majoriteten av fallen om kronan. Den ovannämnda suppliken från borgaren Jens pekar på detta då han gjort försträckningar till kronan.⁴¹ Men även i presentationen av sig själv förekommer just kronan i tituleringen. Så kunde man t.ex. inleda med att presentera sig som »iagh fattige Crononas Undersåthe och ringa skattedregare«.⁴² Det är kronan man har ett förhållande till och det är kronan man ska tjäna och vara trogen. Riket relateras aldrig till den egna personen på detta sätt. Istället kunde t.ex. fredsavtalet mellan Danmark och Sverige omnämnas som det mellan »Begge Rijkorna Upprättade fredz pacta«.⁴³ Det är alltså rikena emellan ett avtal har ingåtts och det är inte relationen mellan rikena och undersåtarna som avses.

Frågan är vad det egentligen var för skillnad mellan kronan och riket? Det görs uppenbarligen en skillnad då befolkningen skrev till generalguvernören. Senare forskning har på detta område visat att kronan var det som betecknade det område som kungen hade makt/herravälde över. Kronan bestod alltså dels av riket, »kärnlandet« Sverige i detta fall, och en del underliggande områden som hade egna avtal med den svenska kungamakten/kronan avseende lagar, privilegier och riksdagsrepresentation. Pommern och Livland är några exempel på sådana områden under den svenska kronan. På så sätt bildade den svenska kronan ett konglomeratvälde eller en konglomeratstat.⁴⁴ För Skånes del menar Harald Gustafsson att landskapet inte blev en del av riket, alltså »kärnlandet« Sverige, förrän på 1680-talet. Det sker alltså då man inför svensk lag och svenskt kyrkoskick.⁴⁵ Torbjörn Eng håller det för sannolikt att Skåne ansågs tillhöra riket 1696 då ett lagförslag till kungabalken utarbetades.⁴⁶

Just skillnaden mellan riket och kronan bekräftas också av änkan Sidzeles supplik från 1676. Hon skrev att några svenska soldater trängt in i hennes hem i Helsingborg och förstört saker. De överföll också en sko-

41. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. Se även Måns Andersson 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA, där han framhåller att han är beroende av de inkomster han får från kronan.

42. Aaage Lauritzen 17/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA. Se även Mårten Schmidt 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

43. Änkan Anna 26/1 1681, Sgka DIV c:6, LLA.

44. Se Torbjörn Eng, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001, s. 60–80, 186–194, 296–307, 426–436 och Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar?«, s. 33–35.

45. Se Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar?«, s. 33–41.

46. Eng, s. 302.

makargesäll som »war föd i Wester Giötland, i Swerig»⁴⁷ som var i huset för att köpa öl. Hon försöker här beveka generalguvernören genom att framhålla att en »svensk« västgöte blev illa behandlad. Uttalandet visar också på att hon hade en uppfattning om att Skåne inte var lika »svenskt« som Västergötland annars hade hon inte behövt nämna »i Swerig«.

Vad det gäller användandet av det skånska som argument finns det i princip inga direkta exempel. Johan Schmidt skrev i sin supplik att svensk lag var införd »her uthi landet»⁴⁸, syftande på Skåne. Detta kopplas alltså inte till den egna personen utan visar på en medvetenhet om de juridiska gränserna.⁴⁹ Användandet av en skånsk etnisk särart kan alltså inte styrkas. Att dra några vidare slutsatser kring detta är svårt eftersom exemplen är fåtaliga. Det mesta pekar dock på att lojaliteten till kungen/kronan, eller dess representanter, har varit mer betydelsefull än etniska föreställningar.

Då det gäller danskar och danskhet finns också några exempel. En skarprättare försöker t.ex. beveka generalguvernören genom att skriva om »huor iagh uthj forledit krigstid af de danshe och skalckaktige snap-haner, mina midler blefwa fort plundrade».⁵⁰ Byfogden Christoffer skrev 1681 om hur han »Er af woris egne medhandlet« under kriget.⁵¹ Ett annat exempel där danskheten antyds vara något negativt är i Johannes Jochumssons supplik där han återger vad Jonas Larsson Starre sagt. De båda var i konflikt om rättigheten till ett hus och Johannes Jochumsson hävdade sin rätt genom uppvisandet av ett pantbrev som han fått under kriget. Starre ska då ha hävdat att »uthj krigztijden dhenne panten, så som då een dansk undhersåthare tillhörigh, jure belli hafuer warit caducerat».⁵² Han menar alltså att panträttigheten, som under kriget tillhört en dansk undersåte, upphävts av krigets lag. Frågan är varför han överhuvudtaget nämner att det var en dansk undersåte som hade innehaft panträttigheten under kriget. Huvudpoängen synes ju ändå vara att det var krigets lag

47. Sidzele, Lauritz Ostindiefahrs änka, 3/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA.

48. Johan Schmidt 12/9 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

49. Se även Christian Olsson 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA. Han visar här på en medvetenhet om länsindelningen och vilka skarprättigheter som gäller var. Även här är det dock tal om juridiska gränser och inte någon form av identitetsbruk knutet till ett län.

50. Ibid. Se även Johannes Jochumsson 19/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA, där det också talas om danskt, vilket dock ej är huvudpoängen i sammanhanget.

51. Christoffer Andersson 12/4 1681, Sgka DIV c:3, nr. LLA.

52. Johannes Jochumsson 19/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

som upphävt pantbrevets giltighet. Som jag ser det nämner han detta för att kunna påpeka att innehavaren var dansk undersåte och därmed lojal mot den danske kungen. Jag menar att det i detta fall är just lojalitetsförhållandet som är det viktiga och inte en etnisk föreställning om danskt eller svenskt.

I ovannämnda fall talas det om de danske och våra egna. De danske framstår som något annat än man själv är, nämligen skalkaktiga och plundrande. Våra egna syftar på de svenska soldaterna men man uttrycker inget direkt nedlåtande om dem. Det är kanske inte så förvånande att man inte skrev om de »skalkaktiga svenska soldaterna« och de »rättfärdiga danska« med tanke på mottagaren av suppliken, men man kan undra varför man inte betonade att man var den *svenske* kungens undersåte, för det var de skånska stadsinvånarna uppenbarligen. Anledningen till detta synes vara att det var en självklarhet att det var den svenske kungen som avsågs då man i andra sammanhang kunde tala om den danske kungen och då uttryckligen skriva detta.⁵³ Endast i ett fall omnämns de skånska stadsinvånarna som »svenska undersåtar« och då refererar supplikanten till vad den danske kungen uttryckt.⁵⁴

Då man skrev till generalguvernören gjordes detta som sagt med tillbörlig respekt och en uttryckt lojalitet. Ibland förekommer också hänvisningar till kungliga förordningar och beslut och då sker detta på motsvarande sätt. Häståkarna i Landskrona ville 1681 att också häståkarna i Helsingborg skulle rätta sig efter »Woris Allernädigste herre och kongis Nåd: gifne Resolution Dat: Stockholm dem= 7 Decembr: A..1668«.⁵⁵ De tysktalande kunde hänvisa till »Ihro Königl. Majjtt: gnädige promiss« och tala om »meinem grossmächtigsten König und Herren«.⁵⁶ Borgerskapet i Helsingborg som ville ha hjälp med att få ersättning för den skada som

53. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

54. Ibid.

55. Samtliga häståkare i Landskrona 12/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Samtliga färjemän i Helsingborg 8/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA; Elisabet Rode 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. Likaså menade Johan Schmidt i Ystad 12/9 1685 att eftersom »swensk justiti« var införd »her uthi landet [Skåne]« hade han liksom de andra häradsdomarna enligt »wår allernädigste Konung och herres allernädigste gjorde förordningz, som doch dher hoos Hans Kongl:e Majjtt allernädigst försäckrar, dhett wij affsatte heradzdommare wedh förstfallande legenheether skohle allernädigst blifwa Accomoderade«. Han ville alltså få bekräftelse på sin tjänst som notarie, Sgka DIV c:6, LLA.

56. Se Joachim Heideman 14/4 och 27/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

åsamkats staden under kriget skrev för att förstärka argumentationen att de »Menende Allena dee her boende, som nu hwiler under vår Allernådigste konges Protection«. ⁵⁷ Detta kan också förknippas med lojaliteten som byggde på den ömsesidiga och ojämlika relationen mellan undersåte och överhet där den senare var en nådig konung som skulle beskydda sina undersåtar. ⁵⁸

Slutsatsen man kan dra av detta är att det är uteslutande »den andre« som är svensk eller dansk, aldrig man själv. Det är en motidentitet som används. När man talar om andra blir dessa epitet användbara. Svensk var man om man var född i Sverige men svensk undersåte kunde man vara ändå. Skåne tillhörde ju den svenska kronan och dess invånare var då svenska undersåtar. Det är inte ett etniskt utan ett undersåtligt identitetsbruk, grundat på lojalitet, som är framträdande i interaktionen med överheten.

Staden, borgare och »medborgare«

I inledningen antog jag att staden som enhet med den sociala skiktningen och organisationen som fanns där sannolikt gav upphov till något som skulle kunna karaktäriseras som ett »borgerligt« identitetsbruk. Alltså en identifikation till staden och borgerskapet i förhållande till andra som inte tillhörde staden eller hade burskap.

Den egna staden uppfattades som ett klart avgränsat område i förhållande till andra städer och den omgivande landsbygden. Detta syns i de konflikter som uppstod. Bland annat påtalar en buntmakare i Malmö, Mörtin Schmidt, att en annan buntmakare olovligen bedrev verksamhet i Malmö. Mörtin skrev att han var en »Cronones Skattedragare« och bistått vid inkvarteringar i motsats till den andra buntmakaren som tog »brödet af munnen« på Mörtin och dessutom bedrev »sitt dagelige hantwärg utj Christianstadh«. Mörtin ansåg att den nya konkurrenten kunde förbli i Kristianstad och inte blanda sig med hans verksamhet i Malmö. ⁵⁹ Här ser

57. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

58. Se Eva Österberg, »Vardagens sträva samförstånd. Bondepolitik och den svenska modellen från vasatid till frihetstid«, *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*, red. Gunnar Broberg m.fl., Stockholm 1993, s. 136f.

59. Mörtin Schmidt 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

man betydelsen av tillhörighet till olika städer och privilegier. Man skulle inte »blanda« städerna utan de var separata enheter. Martin var Malmö-buntmakare i förhållande till Kristianstadbuntmakaren. Han försökte också stärka sin sak genom att påtala att han uppfyllt sina undersåttliga förpliktelser mot kronan i motsats till den andre, som hindrar honom att försörja sin familj.

En liknande argumentation kan man följa i den ovan nämnda supp-
liken från tullskrivaren Jonas Larsson Starre från 1681. Förutom genom hänvisningen till krigets lag hävdade också Starre sin rätt genom att fram-
hålla att f.d. landshövdingen, Magnus Durell, på kungens vägnar försäkrat
honom rätten till huset. Dessutom passade han på att berätta att Johannes
Jochumsson under kriget inte varit en skatteborgare utan en »Ledig suen«
i staden och att han först vid freden blivit »sin ära kär«. Själv hade dock
Starre ställt upp, trots att hans familj led, och utfört sin »Underdånige
Tienst till Stadens defension«. ⁶⁰ Att vara skatteborgare framstår alltså som
något särskiljande och positivt. Intressant är också att Starre visar på att
han hjälpt till att försvara staden. Med tanke på mottagaren kunde han ha
skrivit att han varit kronan behjälplig eller möjligen försvarat »landet«,
Skåne. Detta gjorde han dock inte. För honom var stadens försvar det
primära i detta sammanhang.

Omsorgen om staden framkommer också i andra suppliker. Ett bra
exempel är borgerskapet i Helsingborgs supplik från 1681 som påtalar
hur stort armodet är i staden på grund av kriget och att det inte endast
är borgerskapet som har det svårt utan även de fattiga, skolan och kyr-
kan. Avsändarna framhåller också de många uppoffringar de gjort och
vill därför få några års skattefrihet och slippa porttullen samt accisen »till
vores Näring forfremmende, och i tiden till Stadens Upkombst«. ⁶¹ Det är
alltså staden som helhet som i slutändan kommer att tjäna på detta och
det är inte endast supplikanterna utan även de fattiga m.fl. i staden som
har det dåligt. Staden framstår som något enskilt, separat vari alla ingick,
så även de fattiga.

Det var dock inte endast mellan städerna en gräns kunde dras upp
utan även i förhållande till landsbygden. Skomakarämbetet i Kristianstad

60. Jonas Larsson 23/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

61. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Peter Röringh 10/4 1683, Sgka DIV c:6, som framhåller vikten av att ordningen i staden upprätthålls.

klagade 1685 över att de hustrur som bor på »landet och giöra bådhe stöflor, skoor etc till kiöps« säljer sina alster i staden, vilket är till skada, fördärv och undergång för skomakarna i staden som betalar skatt. Man ville därmed att skoförsäljning skulle bli förbjuden inom ett avstånd av två mil från staden.⁶² Här kontrasteras alltså staden mot landet. Landsbygden skulle inte få konkurrera med stadens verksamhet. Borgarna i staden betalade ju skatt. Man fick inte inkräkta på borgerskapets privilegier. Man kan alltså se att det som kan kallas »stadens nödtorft« och det »allmänna bästa«, som Isenmann talat om, används i argumentationen. Även en rent personlig nödtorft framstår som ett gångbart argument. Man ansåg sig ha rätt att försörja sig. Vidare kan man också ana hur borgarna skulle handla mot varandra. Man fick inte ta brödet ur munnen på någon och man skulle betala sin skatt och bistå vid inkvarteringar etc.

Hans Jacobsson de Rytters supplik från 1678 visar också på hur man förväntades behandla sina »med borgare«. Hans konflikt gällde en halv tunna smör som de Rytter behövde för att försörja sin familj. En handelsman i staden, Christian Bruun, hävdade dock sin rätt till detta smör varpå de Rytter menade att Bruun tog brödet ur munnen på honom »det Gud bättre af våra grymma fiender, men inte [...] af sin med borgare skedt wara«. Också tidigare i suppliken berättar han hur han blivit behandlad av sina »med borgare« under belägringen av Malmö.⁶³ Ett annat exempel är Maren som ville få sin man utsläppt ur fängelset och låta honom slippa straffet att bli landsförvisad och mista två fingrar för att han förtalat rikets herrar och konungen. Hon hävdade att det hela var ett missförstånd och ville att han skulle få komma hem till sitt hus och betala »sin Skatt och Skuld Jempte Andre fattige MedBorgare, och niude sin fred och ähre«.⁶⁴ Rätten till försörjning och att betala skatt framstår som viktigt. Borgarna framställs som ett kollektiv som skulle behandla varandra väl i enlighet med de privilegier som fanns. Det är alltså inte det moderna medborgarbegreppet som åsyftas. Att inte vara borgare framstår som något negativt eller i varje fall något med lägre status och därmed längre ner i hierarkin. I synnerhet Marens supplik visar på betydelsen av äran i detta sammanhang. En ärbar borgare betalade sin skatt och kunde försörja familjen.

62. Skomakarämbetet i Kristianstad 6/10 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

63. Hans Jacobsson de Rytter 28/8 1676, Sgka DIV c:2, LLA.

64. Maren, Bengt Pedersson Vognmands hustru, 1668, Sgka DIV c:1, LLA.

Vikten av att vara borgare framkommer också genom hur man presenterar sig då man skriver, även om det fanns de som enbart använde yrkestitlar, civilstånd etc.⁶⁵ Förutom den tidigare nämnda fattigdomen användes i presentationen ofta den yrkeskategori man tillhörde.⁶⁶ Till detta lades också borgartiteln.⁶⁷ Ibland preciserades också vilken stad man kom ifrån.⁶⁸ Att vara borgare framstår som viktigt och värt att nämna. Detta antyder framför allt de tituleringar som innehåller såväl yrkestitel som borgartitel.

På goda grunder kan man hävda att staden var en grund för identitetsbruket. Staden som enhet var viktig i de konflikter som uppstod. För borgarna var det viktigt att just visa på att man var borgare och distansera sig från dem som inte var borgare eller inte hade uppfyllt sina borgerliga plikter. Man skulle betala sin skatt och värna om det allmänna bästa och stadens nödortf. Detta ligger i linje med Isenmanns forskning om normer och värden i staden. Samtidigt kan detta också liknas vid det som Österberg och Neveux har benämnt kommunalism, alltså en omsorg om det allmänna. Patriarkalismen gör sig också gällande i de fall där »smutskastning» av motparten förekommer. Borgarna var något annat än de som inte var det och de som inte uppfyllt sina förpliktelser, man behandlade ju inte en »med borgare» hur som helst. Till detta kunde äran knytas. Genom att betala sin skatt behöll man sin ära och frihet.

Undersåtar och borgare

I inledningen antog jag att den/dem man ställs inför och/eller kommunicerar med samt vilken relation man uppfattar att man har till denne/

65. Kvinnorna skrev exempelvis vems hustru de var eller hade varit, se t.ex. Maren, Bengt Pedersson Vognmands hustru, 1668, Sgka DIV c:1, LLA; Sidzele, Lauritz Ostindiefahrs änka, 3/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA; Elisabeth Rode 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Skarprättarna använde just yrkestitel men inte borgartitel, se Mäster Daniel 28/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA, och Christian Olsson 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

66. Se t.ex. Häståkarna i Landskrona 8/4 1681 Sgka DIV c:3, LLA, där häståkarna i Landskrona titulerar sig »Wi fattige Borgare och Wognmeånd». Också färjemännen i Helsingborg använde 8/10 1667 yrkestitel, Sgka DIV c:1, LLA. Skomakaren Aage Lauritzen titulerade sig 17/2 1676 »iagh fattige handtwärkare», Sgka DIV c:2, LLA.

67. Se t.ex. Hans Jacobsson de Rytter som 28/8 1678 titulerar sig »iagh fattige borgare och Skattdragare» Sgka DIV c:2, LLA.

68. Se Bendix Peterssons supplik från 16/4 1681 då han skrev »iagh fattige ringe borgare och inwånare her i Malmö», Sgka DIV c:3, LLA.

dess påverkar den bild man ger av sig själv. I anslutning till detta antog jag att relationen till överheten och olika samhällsgrupper samt det faktum att man bodde i en stad bidrog till hur man valde att framställa sig själv i förhållande till andra. Av intresse var också att utröna vilken roll föreställningar om tillhörighet till ett folk och ett rike hade. Jag valde att beteckna detta som ett identitetsbruk då jag menar att det jag undersökt inte handlar om vad folk egentligen tyckte eller kände utan hur de valde att uttrycka sig. Undersökningen har alltså behandlat de identiteter/föreställningar som ansågs funktionella och socialt accepterade i interaktionen med överheten.

För de skånska stadsinvånarna var undersåtligheten viktig då de skrev till generalguvernören. Stadsbefolkningen såg till att framställa sig som goda undersåtar som uppfyllt sina förpliktelser. Genom böner till Gud skulle överheten belönas för att den agerade nådigt. Detta ligger i linje med Eva Österbergs mentalitetshistoriska forskning då det kan hänföras till något som påminner om den hierarki som presenterades i hustavlan, med Gud överst och därefter väre- och närestånden. Den ömsesidiga men ojämlika relationen mellan undersåtar och överhet var uppenbarligen användbar då man kommunicerade med överheten. Samtidigt som man hänvisade till att man var undersåte och hade uppfyllt sina förpliktelser var man inte sen att påtala att man ville bli rättvist behandlad. Befolkningen förväntade sig en motprestation från överheten. Det skulle kunna hänföras till den norm om vad som var rätt och riktigt som Österberg och Neveux talat om. Sammantaget menar jag att detta kan ses som ett undersåtligt identitetsbruk. I förhållande till överheten var man undersåte, och hur man uppfattade denna relation påverkade hur man uttryckte sig.

Värt att notera är att tillhörigheten till ett folk eller ett rike inte brukades på detta sätt. Man kunde tala om danskarna som »de andra« och de svenska soldaterna som »våra egna« men man hänvisade inte till att man var svensk eller dansk på ett direkt sätt, det var andra som var svenska eller danska. Ur dagens perspektiv skulle man kunna tänka sig att man i varje fall påtalade att man var svensk undersåte. Antagligen har det i dessa sammanhang varit självklart att man syftade på den svenske kungens undersåtar och inget annat. Rimligen borde det bland supplikernas avsändare finnas någon som var född i riket Sverige och därmed ansågs vara svensk. Att man då inte uttryckte sig mer negativt om danskarna eller

framhöll sin »svenskhets« kan just förklaras av de etniska kategoriernas ringa betydelse i förhållande till lojaliteten i mötet med överheten.

Att tala om att stadsinvånarna använde en form av riksidentitet, i Harald Gustafssons mening, finner jag inte passande. Detta eftersom vissa uppenbarligen inte ansåg att de bodde i riket Sverige. Man kunde ju vara undersåte utan att vara »svensk«. Lerboms definition ligger då närmre genom betonandet av att det rör sig om en lojalitet till kungen. Men jag menar att det som är kärnan i stadsbefolkningens identitetsbruk i detta fall är undersåtligheten, som snarare är sprungen ur det hierarkiska ståndssamhället än relationen enbart till kungen. Man talar till/om generalguvernören som man talade om kungen. Båda var en överhet i förhållande till stadsbefolkningen och det var det som räknades. Man skrev att man var generalguvernörens undersåte samtidigt som man kunde tala om kungen som en nådig överhet. Dessutom uttryckte sig även de tysktalande på ett motsvarande sätt och de skrev på tyska. Detta synes inte ha utgjort något problem. Man kan, som Bergman noterat, se en antydning till tendenser till etnifiering av vardagskonflikter men det har inte haft någon större betydelse. Bruket av lojalitetsföreställningar har ansetts mer användbart.

Vad som framstår tydligt är ett identitetsbruk knutet till staden och borgerskapet. Staden var en enhet vars välmåga angick alla. Dess nödortf och det allmänna bästa, i Isenmanns mening, framhölls gärna. Staden kunde kontrasteras mot andra städer och mot landsbygden. Borgerskapet kunde i sin tur ställas mot landsbygdsbefolkningen, men även inom staden fanns motsvarande kontraster eller gränser. Då en borgare kom i konflikt med någon i staden hänvisades gärna till att man själv uppfyllt sina förpliktelser medan den andre på ett eller annat sätt inte gjort det. Att vara borgare framstår som något positivt i förhållande till att vara en ledig sven. Man kan skönja en hierarkisk ordning där borgarna var förmer än de som saknade burskap. Denna ordning var man inte sen att använda i de konflikter som uppstod.

Sammantaget synes identitetsbruket snarare vara sprunget ur föreställningar om det hierarkiska ståndssamhällets indelning av olika samhällsgrupper än ur föreställningar om danskt och svenskt. Det ansågs mer socialt användbart och legitimt att framhålla att man var en god undersåte och borgare än att peka på att man var svensk eller dansk undersåte.

Därför fann inte Knud Fabricius den nationalkänsla som han med ljus och lykta sökte efter. Nationalismen existerade inte i den form den gör i dag under 1600-talet, och andra föreställningar och identiteter ansågs vara mer användbara i mötet med överheten.

Summary

Not Only Subjects But Also Middle Class Citizens.

The Scanian City-dwellers' Use of Identity 1658–1685

The article discusses the Scanian city-dweller's use of identity when writing to the Governor-General of Scania (Skåne), and takes its departure in a use of identity where the person being communicated or confronted with, like your relationship to this person, has significance for whoever you are claiming to be.

In previous research the transitional period has often been looked at from a national perspective where Scanian inhabitants are regarded as Danes. Knud Fabricius was one who tried to discover some sense of national feeling among Scanians – and failed. But this study shows that city-dwellers used different identities and ideas to assert that justice was on their side when they communicated with the Governor-General. The concept of ethnic affiliation or reference to Danish or Swedish did not occur particularly frequently, however. The reason for this was that nationalism as we know it today didn't exist, and that other notions and identities were regarded as being more serviceable, e.g. that you were a citizen and middle class.

Scanian city-dwellers ensured that they addressed the Governor-General in a correct manner. In writing they emphasised that, as citizens, justice was on their side; it was sometimes said that God could certify this. In return it was expected that the authorities would make a just decision. A mutual, but unequal, relationship originating from the hierarchical class society thus formed the basis for this use of identity.

Likewise you could point out that you were a citizen who paid taxes and that others, with whom you were in conflict, hadn't fulfilled their "civic" duties. This was one way of making sure that justice was on your side when you communicated with the authorities.

Referenser

Källor

Landsarkivet i Lund (LLA):

Skånska generalguvernementskansliets arkiv (Sgka)

Allmogens och borgerskapets brev (suppliker), volym I–VI

Litteratur

- Aronsson, Peter, »Hustavlans värld – folklig mentalitet eller överhetsutopi?«, *Väst-svensk fromhet. Jämförande studier av västsvensk religiositet under fyra sekler*, red. Christer Ahlberger & Göran Malmstedt, Göteborgs universitet, Göteborg 1993
- Bergman, Karl, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–1670*, Nordic Academic Press, Lund 2002
- Bregnsbo, Michael, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*, Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, København 1997
- Eng, Torbjörn, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2001
- Erlandsson, Alf, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Gleerups, Lund 1967
- Fabricius, Knud, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*, band II, Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, København 1972 (1906)
- Gustafsson, Harald, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Atlantis, Stockholm 2000
- Gustafsson, Harald, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr.V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Hall, Patrik, *The Social Construction of Nationalism. Sweden as an Example*, Lund University Press, Lund 1998
- Isenmann, Eberhart, »Norms and values in the European city 1300–1800«, *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Clarendon, Oxford 1997
- Lerbom, Jens, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Nordic Academic Press, Lund 2003
- Neveux, Hugues & Österberg, Eva, »Norms and values of the peasantry in the period

- of state formation. A comparative interpretation», *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Clarendon, Oxford 1997
- Nordin, Jonas, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Eslöv 2000
- Sahlins, Peter, *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*, University of California Press, Berkeley 1991 (1989)
- Sanders, Hanne, »Religiøst eller nationalt verdensbillede? Skåne efter overgangen til Sverige i 1658«, *Mellem Gud og djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500–1800*, red. Hanne Sanders, Nordisk ministerråd, København 2001
- Smith, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford 1986
- Sveriges historia 1521–1809. Stormaktsdröm och småstatsrealitet*, red. Göran Behre, Lars-Olof Larsson & Eva Österberg, Liber, Stockholm 2001
- Österberg, Eva, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige«, *Scandia* 1992:1
- Österberg, Eva, »Vardagens sträva samförstånd. Bondepolitik och den svenska modellen från vasatid till frihetstid«, *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*, red. Gunnar Broberg m.fl., Ordfront, Stockholm 1993